

KARÁDI ZSOLT
„Álmos fejét karjára fekteti...”

Dsida Jenő emlékezete

1928-ban adta ki Dsida Jenő *Leselkedő magány* című kötetét. Amikor tíz esztendővel később, 1938-ban megjelent az *Angyalok citeráján*, a költő már nem élt. A fájdalmasan korán, harmincegy esztendősen elhunyt Dsida olyan életművet hagyott hátra, amely nemcsak a két világháború közötti erdélyi líra egyik legjelentősebb értéke, hanem az egyetemes magyar irodalomé is.

Ha ma, alig egy esztendővel születésének száz-tizedik, s eltávozásának nyolcvanadik évfordulóján újraolvasom verseit, novelláit, publicisztikai írásait, lenyűgöz a gyorsan eléggő tehetség végzetel mindvégig eljegyzett ihletének izzása. Elmúlásérzése azonban nem tragikus, nem a megsemmisülés Vajda János-i hősie és fenséges haláltudata.¹ Nem is lehet az, hiszen hívó lélek volt: katolicizmusa megóvta attól, hogy a szívében dobogó vég totális rettegéssel töltse el a „nem ismert tartománytól”. És bár költészete telítve van efféle szorongásokkal, műveiben bukolika és hit, erotika és Krisztus-élmény egyszerre jelentkezik. „Költészetének jelentős része halálfélelemből, titokzatos szorongásból, lidércnyomásos érzésekből, babonás remegésekből fakadt” – írta róla 1958-ban Áprily Lajos.² Mindez igaz, azonban ma már, az egymás után sorjázó (s kötetekben korábban meg nem jelent költeményeket is közreadó) könyveiből jól látszik, Dsida hihetetlen termékeny pályáján szinte kezdettől fogva együtt van a neorokokó játékosság és a mélyen megélt vallásosság, amely érett költészetében harmonikusan megfért az erotikus színezetű szerelmi tematikával, illetve a nyelv teremtő erejébe vetett bizalommal. Mindeközben a költő, aki – Rónay György szerint – „úgy fogadta el a szomorúságot,

mint egyetlen lehetséges állapotot,”³ hatalmas munkabírással és Kosztolányira emlékeztető igényességgel írta újságcikkeit. Egész élete a betű bűvöletében telt: Benedek Elek Cimborájától kezdve, ahol korai művei jelentek meg, a Pásztortűz, a Keleti Újság, az Erdélyi Lapok, az Erdélyi Helikon hasábjain át saját köteteiig a nyelv művésze volt. Munkáiban a nyelv, illetve a vers tartományainak hasonlíthatatlan gazdagságú kifejezési lehetőségei szólaltak meg.

Most, születése és halála kerek évfordulóinak közelében nem a viszonylagosan ismertebb verseit keresem. Jóllehet ma is megcsodálom a *Bútorok* lázas expresszionizmusát, az *Amundsen kortársra* részvétetikáját, az anapesztuszokon ringatózó *Szerenád Ilonkának* zenei tobzódását, az átesztétizált halál Poe-tól érintett lüktetését, a személyes fájdalmat versmuzsikába menekítő érzelmi túlcordulását, a *Hulló hajszalak elégiájának* könnyed melankóliáját, az *Elárul, mert világít* kísérteties sejtelmét,⁴ a *Hálóing nélkül* Isten előtt meztelenül vacogó emberének didergését, a *Húsvéti ének az üres sziklasír mellett* önostorozó lírai vallomásait; érzékelem a székelykocsárdi váróterem fullasztó magányának rettegését „a transzilván messianizmus egyik programversének tartott”⁵ *Nagycsütörtök* sorai között,⁶ érzem a hulló rózsákat a *Sainte Thérèse de Lisieux* strófaiban, s látom: „valaki fel, a csúcs felé tart, hogy önmagát feszítse meg” (*Út a Kálváriára*).

Ma is megrendít, amikor a kiemelkedő műveket olvasom, a *Csokonai sírjánál* felkavaró, egyben életcélt adó üzenetét, a *Sötétség* versében zsigerekbe szívódó éjszaka látomását,⁷ a „jaj életem és jaj, halálom” pozíciójából felzengő *Tízparancsolat* részeit, a „jó férfigangszer, mély gordonka” hangján megszólaló,

1 Dsida Jenő költészetének halállal való átitatottságáról lásd: LAPIS József: *Az elmúlás poétikája – A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége a két világháború közötti magyar költészetben*, 84–103. = https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/106038/LapisJ_disszertacio-t.pdf?sequence=7 (Letöltés: 2018.04.11.) Kötetben: Csokonai Universitas Könyvtár, Debrecen, 2014.

2 ÁPRILY Lajos: *Dsida Jenő* = DSIDA Jenő: *Tóparti könyörgés*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958, 9.

3 RÓNAY György: *Dsida Jenő* = DSIDA Jenő: *Válogatott versek*, Révai, Budapest, 1944. Újraközölve: *Dsida Jenő emlékkönyv*, szerk. POMOGÁTS Béla, Lucidus Kiadó, Budapest, 2007, 267.

4 Az *Elárul, mert világít* és *A sötétség* verse című költeményekben „az élet végességének tragikuma, a halálfélelem borzongása uralkodik.” = Cs. GYÍMESI Éva: *A pajzán angyal: A szent és a profán Dsida Jenő költészetében* = *Dsida Jenő emlékkönyv, i. m.*, 304.

5 LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő költészete*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, Kolozsvár, 2000, 242.

6 „A Nagycsütörtök a magyar költészet egyik leginkább keresztény műve, a személyes áldozat végső értelmét a krisztusi áldozat természetfeletti rendjében találja meg, ezáltal osztozik a megváltás drámai misztériumában.” = POMOGÁTS Béla: *Magyar költő a Kálvárián – Dsida Jenő* = P. B.: *A marosvécsi várban: Az Erdélyi Helikon íróiról*, Hungarovoxx Kiadó, Budapest, 2012, 224.

7 Vö.: BÁRDOS László: *A sietség pátosza: Dsida Jenőről = Tükör előtt: In memoriam Dsida Jenő*, szerk. POMOGÁTS Béla, Nap Kiadó, Budapest, 2001, 355.

nagy lírai kompozíció, a *Tükör előtt* egyes vallomásos tételeit, az *Előre való beszéd*, a *Tarka-barka strófák*, a *pántos kapukon túl*, az *első csók*, a *Prérvadászok*, s a címadó *Tükör előtt* szakaszait. Mert bennük Dsida páratlan művészi erővel (vajon megérezte-e a vég gyors iramú közeledtét?) összegzi életének és gondolkodásának főbb állomásait.⁸ Felkavaró ma is a *Psalmus Hungaricus*nak Ady és a 137. zsoltár hangjaival⁹ átszótt, önvádoló és önostorozó szenvedéllyel átfűtött drámai vallomása, miként az a „Halld meg halál: nem vagyok egyedül” örömteli felkiáltása a feleségnek, Imbery Melindának címzett *Örök útítársak* ötödik strófájában.

De nem pusztán az említett veretes művekre gondolok, ha az ismertebb költeményeket említem. Mert Dsida Jenő nemcsak a halált szépséggé stilizáló¹⁰ alkotó volt: a *Kóborló délután kedves kutyámmal* pompás hexameterjeiben a játékos humor és a ragyogó életkedv¹¹ vidám kurjantásaként hangzik el a „Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne”. Miként az *én* és a hétköznapiak poétikai átlényegítése közepette az önmagát Viola szerelmére méltatlannak tartó, a krisztusi áldozatra rámintázó költő a pajkos szertelenség hangján népesíti be a nyári alkonyatot: „...jöttek az angyalok át a parasztos, öreg monostori / utca fölött, / szálltak a kis kápolna fölött csapatosul, özönlöttek / seregestül, / jött a sudár, gyönyörű-szép angyali kar, lágy / mandolinokkal, / víg énekkel az égből, fényességgel az arcukon, édes / ringó lenge-

dezéssel, zsongó zengedezéssel, száz meg ezer, / föld tele, ég tele, száz és száz és száz meg ezer.”

A magyar irodalom eme örök értékű darabjai mellett mostanában a hátrahagyott verseket lapozgatom, hogy lássam, mely művekben alakult, érlelődött az ismert művészi világ. A *Légy már legenda* című kötetet¹² forgatom, amely a *Műfordítások* és a *Hogyan kell verset olvasni?* című dolgozaton kívül tartalmazza a Szokolczay Lajos által kiadott *Jövendő havak himnuszát* (1923–1927), az *Álnév alatt közölt verseket* (1929), a Szemlér Ferenc szerkesztette *Rettenetes virágének* (1928–1938), s a Csiszér Alajos gyűjtötte *Pünkösdi várakozás* (1923–1927), illetve a *Bölcsődal visszhangja* (1922–1931) darabjait is.

A Dsida-szakirodalom eddig több helyütt rámutatott már az Ady-, Reményik- s Kosztolányi-impulzusokra, megemlítve a Trakl- és Baudelaire-intertextusokat is.¹³ A hagyatékban talált versek között azonban jóval több hatás fedezhető fel. A legintenzívebb élmény: Ady Endre. Az egyik 1927-es vezércikkében Dsida Jenő hangsúlyozta: „Ami Adyban érték, az éppen azért érték, mert örök és elkopthatatlan, s az éppen olyan ma, mint volt tegnap s lesz holnap...”¹⁴ A költőelőd beszédmódját folytathatatlannak, az életművét lezártnak érezte. Ugyanakkor megjegyezte: „És Erdély mai lírájából bár tompán és messziről zöngve, de mindenhol kiérezhető az Adyintonálás.”¹⁵ Ez a hangolás jelen van az ő lírájában is. Az ifjú Dsida gyakran él a halmozás alakzatával (*Erdő...*). Ady titokzatosságára emlékeztet, s az általa kedvelt *kacag* igét alkalmazza *A páncél-ember*; balladai hangvétel elevenedik meg *Az ördög kocsján* tizenegy szótagos, szimultán lüktetésű soraiban. Az *Áldott kezekkel* című, a korai Ady szerkesztésére emlékeztet *A bölcsődal visszhangja*; a „Reggelre én már messze futok / S bomlottan sírok valahol” (*A Gare de l’Esten*) hatását mutatja „A vonat tovazakatol / és holnapra, ilyenkor / már messze leszek valahol” dsidai gesztusa (*Megyek*). A *Léda asszony zsoltárai* és *A Léda arany-szobra* nőszemlélete, az erotikus vonzás (megjátszott) drámai hangja rémlik fel (a kései

8 Tanulságos rögzíteni, hogy *Az angyalok citeráján* a kortárs költők életműzáró köteteinek színvonalán (Tóth Árpád: *Lélektől lélekig*, Kosztolányi Dezső: *Számadás*), a halál közelében megdőbbséget érővel összegzi életének és munkásságának eredményeit. Tény, hogy Dsida Jenő szívbetegségének mindvégig tudatában volt: életműve „a halállal eljegyzett élet küzdelmével is jellemezhető” (GÖRÖMBEI András: *Utószó = Dsida Jenő válogatott versei*, szerk. GÖRÖMBEI András, Unikornis Kiadó, Bp., 1994, 233.). Az utolsó év termése esztétikai szempontból a korábbiakhoz képest is jelentékeny. „Tehetsége és alkotóereje utolsó verseiben csapott igazán magasra: ezekben a versekben fejezte ki az erdélyi magyarság fájalmát és tett hitvallást a megmaradás ügye mellett” = POMOGÁTS Béla: *Poeta angelicus: Dsida Jenő költészete* = P. B.: *Erdélyi tükör*, Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1995, 78.

9 Vö.: MÓZES Huba: *Babilonnak vizei mellett ültünk: Formaépítő parafrázisok* = KABÁN Annamária–MÓZES Huba: *Tárt kapukhoz fényösvény viszen: Dsida Jenő költészete és műfordításai*, Guttenberg Pál Népfőiskola–Orpheusz Kiadó, Bp., 2018, 193–196.

10 Lásd: NEMES NAGY Ágnes: *Dsida Jenő = Dsida Jenő emlékkönyv*, i. m., 295.

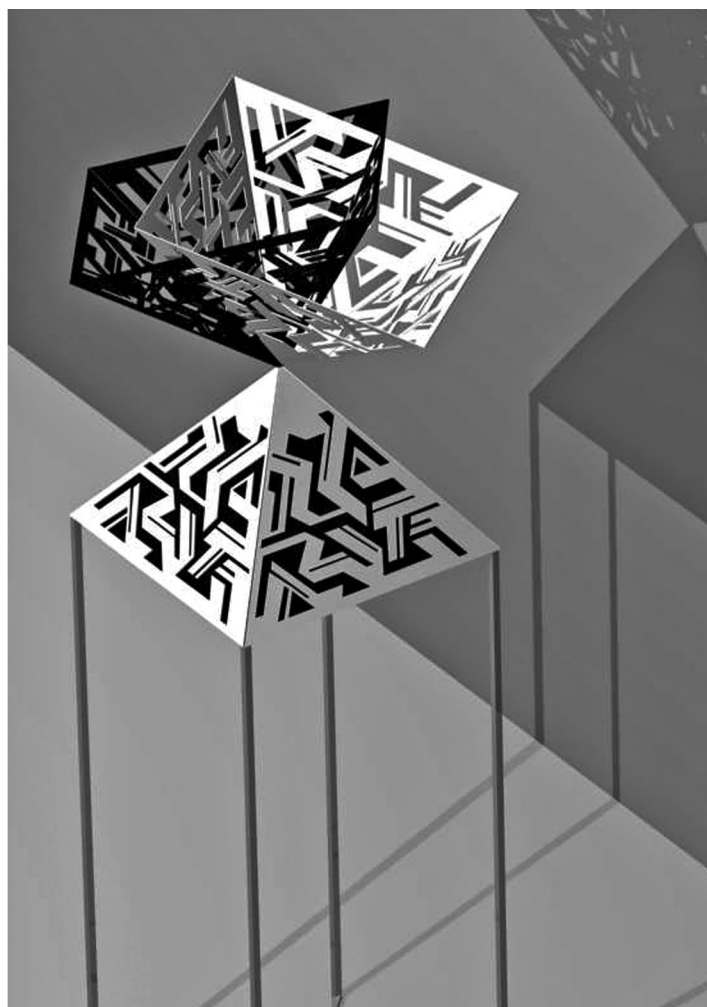
11 A vers kapcsán Láng Gusztáv a költő „égi és földi örömet egyesítő morálját” emlegeti: LÁNG Gusztáv: *Dsida Jenő költészete* = DSIDA Jenő: *Összegyűjtött versek és műfordítások*, szerk. SZAKOLCZAY Lajos, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983, 37.

12 DSIDA Jenő: *Légy már legenda*, szerk. CSISZÉR Alajos, Püski Kiadó, Budapest, 1995.

13 Vö.: például LÁNG Gusztáv: i. m., 239–243.

14 DSIDA Jenő: *A félszáz esztendő Ady Endre*. Pásztortűz, 1927/24, 554–555. = D. J.: *Séta egy csodálatos szigeten*, s. a. r. és a bevezetőt írta: MAROSI Ildikó, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992, 37.

15 Uo., 36.

Lámpa-tervek

Reviczky¹⁶ is idéző) *Altass el* strófáiban, miként a szimbolista-expresszív képeket görgető *Palotád előtt* soraiban is Ady evokálódik: „Hiába láttam, ijedelmes lázban: / viharban hulltam, tépődtem, megáztam, / szennyves víztócsák csúf csókja nyomán / szeremállott hattyúprém topán, / ruhám patakozott, sáros lett a térdem, / szent kastélyodat mielőtt elértem”.

Ady mellett az ifjú költőre Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád¹⁷ volt a legnagyobb hatással. (Később a *Számadás* szerzője 1934. április 8-án a Kemény Zsigmond Társaság ünnepi estélyén Marosvásárhelyen verseiből és prózai írásaiból olvasott fel:¹⁸ Dsida Jenő a Pásztortűz április 30-i számában *Kosztolányi Erdélyben* címmel¹⁹ számolt be az eseményről. Ebben

16 Reviczky- és Tóth Árpád-reminiscenciákat rejt *Az öreg óra éneke* című vers is.

17 Tóth Árpádra emlékeztet többek között: *Laterna magica, Azrael árnyékában*.

18 DSIDA Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*: 481. Vö.: ARANY Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete*, Osiris Kiadó, Budapest, 2017, 413–414.

19 *Uo.*

a cikkben írta: „Eddig tiszteltük és csodáltuk Kosztolányi Dezsőt. Most, hogy közöttünk volt és ránk sugározta közvetlen lényének, emberi vidámságának és jóságának varázsát, miután kacagtunk tréfáin, érzékenyültünk emlékein, hallottuk meleg hangját és megszorítottuk férfias kezét: megszerettük őt.”²⁰)

A fiatal Dsida a *Szép halál* soraiban mintha Kosztolányi *Téli alkony* című szonettjét evokálná, az expresszív elemekkel dolgozó *Vonat alatt* pedig *A szegény kisgyermek panasza*-nak nyitó versére játszana rá. (A vonat-kép expresszionista lüktetéssel tér vissza az *Álom a síneken* soraiban.²¹) Kisebb mértékben, de Áprily-impulzusok is színezik Dsida Jenő lírai világgképét: az 1924-es *Tavaszi ujjongás* egyértelműen a híres *Tavaszdíj*, illetve a *Március* dévaj lendületét és daktilikus lüktetését idézi. A *Harum dierum carmina* második strófájának eleje szinte szó szerint citálja a „Sötét az Acheron homokja: / itt meg kell halni, Haimonom” Áprilyját: „Bénán lehanyatlik a kéz, / széttapogat tehetetlen: / élni ma itt lehetetlen, / meg kell halni ma itt.”²²

Míndezek, s majd a későbbi olyan beszédes utalások, mint a „Búcsúzik egy korhely legény, / búcsúzik és kacag, kacag / tanítványai alsznak, // mint Krisztuséi Golgotán / (hisz ő is Krisztus volna tán..)” a *Mint a bolond csillag* szövegében előlegezik a nagy verseket, és lesznek a halálfélelemmel átítatott erdélyi lélek kiadásának és vezeklésének, a jézusi áldozatnak s a váteszi önkinyilatkoztatásnak olyan romolhatatlan példái, mint a *Nagycsütörtök*, a *Csokonai sírjánál* és a *Psalmus Hungaricus*. Végső alkotói céljaként a *Vagyok* című költeményében írta magáról Dsida 1927-ben, Adyra emlékeztetően, egyes szám harmadik személyben: „... este kiskörű, zsongó lámpafénynél / ádáz sorsoakat szeretne lebírn... / ... Álmos fejét karjára fekteti / s szépeket akar írni.”

20 *Uo.*, 90.

21 Kosztolányi Dezső hatása számos érett költemény rímtechnikájában, zeneiség-keresésében tetten érhető (*Vers egy ághoz, Vendéglő havas hegyek között, Esti teázás, Dal az elmaradt vallomásról, Most elmondom...*, *Igy dudolok az uccán, Merre száll?*).

22 Az *Antigoné* című költemény először a Zord Időben jelent meg 1920-ban = VITA Zsigmond: *Áprily Lajos*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 296. Az *Angyalok citeráján* kötetben szereplő *Naplemente* című vers völgy-hegy-ellentéte az Áprily-költészet legfontosabb jelképét idézi.